DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-50
УДК 327:001.891(99)«19/20»

Черняєв О.С.
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ГЕОСТРАТЕГІЧНЕ СТАНОВИЩЕ АНТАРКТИКИ НАПРИКІНЦІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Анотація. Розглянуто геостратегічне становище материка Антарктика в умовах геополітичних викликів кінця XX – початку XXI століття. Схарактеризовано деякі латентні аспекти у політиці провідних світових суперників щодо даного регіону. Виявлено нових гіпотетичних учасників, які активно долучаються до науково-розвідувальної роботи на континенті та посилюють там свою присутність. З'ясовано, що у зв'язку з посиленням світової геополітичної напруги, яка трапилася у другому десятилітті XXI століття, материк Антарктика й Антарктида може стати новим об'єктом геополітичної конфронтації, якщо залишати його поза увагою світової громадськості. У свою чергу, це протистояння може призвести до нової розстановки політичних сил у світі й мати непередбачувані наслідки для всієї планети.

Ключові слова: Антарктика, Антарктида геостратегія, політичні інтереси, ресурси, газ, нафта, науково-дослідні станції, Договір про Антарктику.

Chernyayev Alexander
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»

THE GEOSTATHEGIC STATUS OF THE ANTARCTIC OF THE END OF XX – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Summary. The geostrategic position of the Antarctic continent under the conditions of the geopolitical challenges of the late 20th and early 21st centuries, the status of which is defined by the Antarctic Treaty of December 1, 1959, signed in Washington DC by the twelve states (ratified on June 23, 1961) and supplemented by the Protocol on Environmental Protection to the Treaty, is considered. signed in Madrid in October 1991. Some latent aspects in the policy of the world's leading rivals concerning the given region are described. After all, despite the fact that the treaty foresees the demilitarization of Antarctica, we have discovered new hypothetical participants who are actively involved in scientific and exploratory work on the continent and strengthen their presence there. It has been found that the continent of Antarctica and Antarctica may become a new object of geopolitical confrontation, if left out of the attention of the world community, due to the increasing global geopolitical tension that takes place in the second decade of the XXI century. In particular, scholars express grave concern about the revision of the protocol in 2048. They attribute the danger to the fact that in 2048, the countries party to the original agreement may change their position regarding the prohibition of the extraction of mineral raw materials. In turn, this confrontation between new and old geopolitical players can lead not only to a new alignment of political forces in the world, but also to have unpredictable consequences for the entire planet. So far, international legal treaties reliably protect Antarctica from territorial and political encroachments and prevent the process of militarization of the region. However, the neglect of international law by individual geopolitical players that has taken place in recent years only exacerbates disappointing predictions about the future geopolitical confrontation for Antarctica.

Keywords: Antarctica, Antarctica geostrategy, political interests, resources, gas, oil, scientific research stations, Antarctic Treaty.

Постановка проблеми. Вже майже понад століття Антарктика перебуває в полі зору різних держав. З міжнародно-правового погляду Антарктика не перебуває ні під чиїм суверенітетом, а знаходиться в користуванні всіх держав. Води Антарктики відкриті для мореплавства, наукових досліджень та промислів. Однак деякі держави неодноразово робили необґрунтовані спроби поділити Антарктику на сектори. З огляду на це, актуальним видається дослідити нинішнє геостратегічне становище Антарктики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага науковців вже давно прикута до геополітичного положення Антарктики, які по-різному підходять до вивчення цього континенту. Так, заслуговують на увагу наукові розвідки М. Енрікес [4], В. Макова [6], В. Дергачова [3], О. Фролової [10], О. Фененка [9], С. Терентьева [7], В. Шрамовича [11], А. Федчука [8] та інших, які зазначають про новий вимір у підходах до антарктичного питання й характеризують важливий ресурсний потенціал материка. Втім, більшість цих публікацій мають публіцистичний характер й потребують наукового осмислення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В останні роки світові геополітичні гравці все частіше спрямовують свою увагу в бік Антарктики, яку гіпотетично розглядають як нову сферу глобального геополітичного протистояння, особливо після 2048 року.

Формулювання цілей статті. Головна мета й завдання запропонованого наукового поступу полягає у тому, щоб дослідити зміни в динаміці політичних інтересів та територіальних претензій країн щодо материка.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, правове становище Антарктики та використання її лише в мирних цілях і з метою наукових досліджень визначає Договір про Антарктику. Його підписали 1 грудня 1959 року в Вашингто-

© Черняєв О.С., 2019

ні 12 держав, які проводили в Антарктиці низку наукових досліджень (Аргентина, Австралія, Бельгія, Чилі, Франція, Японія, Нова Зеландія, Норвегія, Південно-Африканський Союз, СРСР, Великобританія і США). Він набув чинності 23 червня 1961 року. В даний час його учасниками є 48 держав (28 консультативних сторін і 20 не консультативних, які запрошуються на наради, але не беруть участі в прийнятті рішень). Серед консультативних сторін виступають офіційні ядерні держави – США, Великобританія, Франція, Китай і Російська Федерація [1].

Договір складається з преамбули, 14 статей та має безстроковий характер. Він передбачає демілітаризацію Антарктики. Відповідно до положень Договору, в районі забороняються будь-які заходи військового характеру, такі як створення військових баз і укріплень, проведення військових маневрів, випробування будь-яких видів зброї, а також приховування радіоактивних матеріалів. Контроль за виконанням цих положень здійснюють наземні й повітряні інспекції. Документ дозволяє проведення наукових досліджень, які не ставлять під загрозу флору і фауну континенту. Протоколом про охорону навколишнього середовища до Договору, підписаного у жовтні 1991 року в Мадриді, передбачається заборона на всякі розробки та видобування корисних копалин в Антарктиді протягом 50-ти років [1].

Проте, науковці висловлюють серйозну стурбованість з приводу перегляду зазначеного протоколу у 2048 р. Побоювання 2048 року пов'язані з тим, що країни-учасниці первісної угоди можуть змінити свою позицію щодо заборони видобування мінеральної сировини. І ситуація стане кардинально іншою. Адже на момент підписання угоди територіальні претензії в Антарктиці висунули сім країн: Аргентина, Австралія, Чилі, Франція, Нова Зеландія, Норвегія та Велика Британія. Угода врахувала всі ці вимоги та заборонила пред'явлення нових. Крім того угода офіційно призупиняє будь-які спроби розширення територіальних претензій в Антарктиці. «Інакше кажучи, країни-претенденти до пори до часу тримають свої територіальні вимоги в шухляді, але відмовлятися від них повністю, звісно, не збираються», – наголошує Джилл Барретт, міжнародний юридичний консультант і запрошений лектор з міжнародного права в Лондонському університеті королеви Марії [4].

Боротьба за ресурси Антарктики й справді ще попереду, адже на льодовому континенті зосереджено до 80% світового запасу прісної води (середня товщина антарктичного льоду досягає 1,6 км), великі нафтові родовища і природного газу, кам'яне вугілля, залізна руда, уран, золото й діаманти. У зв'язку з глобальним потеплінням клімату за прогнозами аналітиків видобуток нафти й урану в Антарктиді може початися в доступному для огляду майбутньому. Тоді континент стане епіцентром геополітичного конфлікту між багатьма країнами. Вірогідно, що найбільший інтерес для більшості країн представляють запаси нафти й газу. Точні їх обсяги невідомі, проте, за деякими даними, в одному тільки регіоні моря Росса (австралійський сектор) міститься близько 50 мільярдів барелів нафти та понад 100 трильйонів кубометрів газу. Для порівняння, російські резерви цих вуглеводнів складають 74 мільярди барелів і 33 трильйони кубометрів відповідно [6]. Запаси урану на шостому континенті майже на третину перевищують найбагатші континентальні родовища, а концентрація його становить 30% [3].

Саме через це, багато країн намагаються в той чи інший спосіб «залишити свій слід» на поки що невизначеній остаточно території. Вони фінансують наукові дослідження, історичні розвідки та будують науково-дослідні бази в Антарктиці. «Серед головних гравців міжнародної арени, які очікують 2048 року і готуються наперед, – Росія та Китай» [4].

Ці думки мають під собою міцне підґрунтя, адже сьогодні в Антарктиді діють 89 полярних науково-дослідних станцій близько 30 країн. Деякі з них використовуються спільно двома або трьома країнами. Майже близько половини з цих станцій, якщо бути точніше, то 41, є сезонними, тобто діють тільки під час короткого полярного літа. Найбільшою кількістю станцій володіють Аргентина (14) і Чилі (12), розташовані найближче до Антарктиди й мають тут не тільки наукові, але і територіальні інтереси. У Росії є 9 полярних станцій; у Франції та Великобританії по 6 полярних станцій, в Австралії – 5, у Китаю і Японії по 4 наукових бази, а у США всього 3. По 2 науково-дослідних станції мають Італія, Іспанія, Норвегія і Індія [10]. Одну – Україна. Також свою полярну станцію в Антарктиді збирається відкрити Казахстан [5].

Зокрема, діяльність американських полярних станцій здійснюється державною Антарктичною програмою США і фінансується Національним науковим фондом, у сумі майже до 500 млн доларів на рік. Некоронованою столицею Антарктиди є американська станція Мак-Мердо (англ. McMurdo). Це найбільше антарктичне поселення, порт, транспортний вузол і науково-дослідний центр. Станція знаходиться поруч з льодовиком Росса, в новозеландській зоні територіальних претензій. Базовий аеродром розташований в Крайстчерчі (Нова Зеландія) в 3500 км від полярної станції. Відстань до сусідньої новозеландської дослідницької станції Скотт – 5 км. На станції постійно живе близько 1300 осіб, влітку населення збільшується, взимку – зменшується [3].

Наукова станція має 3 аеродромами (з них 2 сезонних) і обладнаної вертолітним майданчиком. На станції є оранжереї, що забезпечують персонал свіжими продуктами, з 2003 року працює установка з утилізації відходів. Тут же знаходиться позаконфесійна християнська церква-капела Церква Снігова, регулярно ведуться служби за католицьким і протестантським (англіканським) обрядами.

Від станції Мак-Мердо споруджена перша в Антарктиді капітальна трансантарктична дорога до розташованої на Південному полюсі станції Амундсен-Скотт, довжиною 1450 км. Дорога була побудована у 2002-2007 роки шляхом вирівнювання снігу і засипання ущелин в льодовику. Гусеничні машини можуть добиратися по дорозі до Південного полюсу за 10 днів. Типовий склад для перевезення персоналу складається з тягача і житлових вагончиків на лижах зі спальними місцями й туалетом [3].

Серед політичних інтересів США в Антарктиді є боротьба за ресурси, й те, що за нових геополітичних умов в приантарктичних водах теоретично можна створити військово-морські бази, альтернативні Британської імперії, оскільки в Південній півкулі зберігається переважна військово-морська перевага англосаксонських країн: США, Великобританії, Австралії та Нової Зеландії [9].

Від Російської Федерації діє 5 станцій «Мирний», «Схід», «Новолазарівська», «Прогрес», «Беллінсгаузен») і три сезонні польові бази («Дружна-4», «Молодіжна», «Російська»). 7 станцій, в тому числі «Полюс недоступності» – закриті [1]. В даний час на антарктичні дослідження виділяється понад 50 млн доларів, на порядок менше, ніж США. До берегів Антарктиди ходять науково-дослідні судна льодового класу «Академік Федоров» (1987 року побудови) і новий флагман російського антарктичного флоту «Академік Трешников» [3]. Російським автором Семеном Терентьевим написана книга «Арктика і Антарктика», яка присвячена не поділеним досі територіям земних полюсів. Крім розповіді про те, як міжнародна спільнота дійшла згоди про спільне освоєння і вивчення шостого континенту – Антарктиди й перспективи імовірного розподілу Арктики між приполярними країнами, в книзі міститься інформація про те, що, власне, належить розділити і яку цінність представляють ці території [7].

Водночас, російські аналітики стверджують, що в разі зміни позицій по Антарктиці перед Росією відразу ж відкриється цілий спектр можливостей.

По-перше, Москва буде твердо відстоювати позицію розділу приполярних просторів за секторальним принципом.

По-друге, американська дипломатія позбудеться можливості апелювати до «антарктичного прецеденту» в питанні інтернаціоналізації Північного Льодовитого океану. Російським дипломатам, навпаки, не доведеться доводити різницю між Північним Льодовитим і Південним океанами.

По-третє, Росії буде легше захищати ексклюзивні права на СМП і свої внутрішні арктичні моря. «Історичні володіння» антарктичних держав, які СРСР збирався визнати в 1940-х роках, можуть слугувати хорошим прецедентом для Арктики.

По-четверте, Росія може отримати велике число союзників в арктичному питанні, перш за все, в Латинській Америці (Чилі, Бразилія, Аргентина). Не виключені консультації між Росією і Новою Зеландією, враховуючи в цілому позитивний характер російсько-новозеландських відносин (хоча, цього не можна сказати про відносини Росії і Австралії). Проблема розділу Антарктики може стати новою повісткою російсько-французького і російсько-британського діалогу. Великобританія і Франція досі зберігають претензії на антарктичну територію. В обмін на проведення переговорів Москва зможе поставити питання про допомогу Парижа і Лондона в просуванні своїх інтересів в арктичному просторі.

По-п'яте, новий підхід Росії зміцнить її позиції в державах Латинської Америки, інтерес яких до Антарктики обумовлюється не тільки історичними та геополітичними, а й економічними міркуваннями (освоєння рибних ресурсів Південного океану) [9].

Показово, що окрім Росії й США – одвічних суперників у всіх сферах наукової діяльності – в Антарктиді мають свої станції Китай, Австралія, Аргентина, Бразилія, Індія і ще кілька країн. Так, нещодавно Китай заявив про намір розгорнути на материку велику авіабазу для розвитку туризму. Однак справжню причину аналітики бачать в дослідженні корисних копалин і військових аеродромах. Наголосимо, що активний розвиток декількох своїх наукових баз на сніжному континенті Китай почав ще у 2015 р., коли купив у США літак Basler BT 67, здатний працювати в високих широтах. Якщо раніше Китаю було необхідно 15 діб, щоб дістатися до антарктичних баз на криголамі, то сьогодні шлях займає всього 20 годин на повітряному судні [2].

Україна також має науково-дослідну станцію на материку. Так, 6 лютого 1996 року – Велика Британія передала Україні свою антарктичну станцію «Фарадей», яку перейменували на «Академіка Вернадського» [8]. Відтоді Національний антарктичний центр провів 22 експедиції на крайній південь. Станція розташована на острові Галіндез, що входить до архіпелагу Аргентинських островів неподалік витягнутого Антарктичного півострова. Географічно станція розташована прямо під «Озоновою дірою», яку тут інтенсивно вивчають. На даному етапі, українські полярники в Антарктиці проводять дослідження з біології, метеорології, океанографії, вивчають вплив холоду на організм людини, «Озонову діру», зміни магнітного поля Землі, іоносферу та космос («космічну погоду») [11].

Висновки. Отже, Антарктика не перестає бути в полі зору світових геополітичних гравців. Поки що міжнародно-правові договори надійно захищають Антарктику від територіальних і політичних посягань та запобігають процесу мілітаризації регіону. Проте, нехтування нормами міжнародного права окремими геополітичними гравцями, які мають місце в останні роки, лише посилюють невтішні прогнози щодо геополітичного протистояння за Антарктику в майбутньому.

Список літератури:

1. Антарктика: история и проблемы / ТАСС, 3 июл. 2013. URL: https://tass.ru/spravochnaya-informaciya/628230 (дата звернення: 27.02.2019).
2. Борьба за Антарктиду среди мировых держав развернется к 2058 году / Рамблер, 26 ноября 2018. URL: https://news.rambler.ru/other/41327639/?utm_content=rnews&utm_medium=read_more&utm_source=copylink (дата звернення: 27.02.2019).
3. Дергачев В. Геополитика Антарктиды. Битва за материк. Бои местного значения. URL: http://dergachev.ru/geop_events/300417-02.html#.XPAH5hb7S00 (дата звернення: 27.02.2019).
4. Енрікес М. Кому належить Антарктида? Це можуть вирішити кістки людей / BBC Future, 29 жовтня 2018. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-46021291 (дата звернення: 27.02.2019).
5. Какие страны имеют свои полярные станции в Антарктиде? URL: http://www.bolshoyvopros.ru/questions/2294036-kakie-strany-imejut-svoi-poljarnye-stancii-v-antarktide.html (дата звернення: 27.02.2019).

6. Маков В. Ледорубы. Как делят Антарктику и ее ресурсы / Lenta.ru, 9 июля 2013. URL: https://lenta.ru/articles/2013/07/09/antarctica/ (дата звернення: 28.02.2019).
7. Терентьев С. Арктика и Антарктика / Книжный Клуб Книговек, 2011. 416 с. URL: https://www.yakaboo.ua/arktika-i-antarktika.html (дата звернення: 27.02.2019).
8. Федчук А. Становлення україноцентричного підходу у комплексно-географічних дослідженнях Антарктики / Географія та туризм. URL: http://lgtinfo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=135&Itemid=141&lang=ru (дата звернення: 27.02.2019).
9. Фененко А. Антарктика: устаревшее наследство / РСМД, 3 августа 2015. URL: https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/antarktika-ustarevshee-nasledstvo/ (дата звернення: 02.03.2019).
10. Фролова О. У какой страны больше всех полярных станций в Антарктиде / TravelAsk, 2017. URL: http://travelask.ru/blog/posts/10138-u-kakoy-strany-bolshe-vseh-polyarnyh-stantsiy-v-antarktide (дата звернення: 27.02.2019).
11. Шрамович В. П'ять історій про антарктичну станцію «Академік Вернадський» / BBC Україна, 6 лютого 2018. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-42958335 (дата звернення: 27.02.2019).

References:

1. Antarktyka: ystoryia y problemy / TASS, 3 yiul. 2013. URL: https://tass.ru/spravochnaya-informaciya/628230 (accessed 27.02.2019).
2. Borba za Antarktydu sredy myrovykh derzhav razvernetsia k 2058 hodu / Rambler, 26 noiabria 2018. URL: https://news.rambler.ru/other/41327639/?utm_content=rnews&utm_medium=read_more&utm_source=copylink (accessed 27.02.2019).
3. Derhachev V. Heopolytyka Antarktydy. Bytva za materyk. Boy mestnoho znachenyia. URL: http://dergachev.ru/geop_events/300417-02.html#.XPAH5hb7S00 (accessed 27.02.2019).
4. Enrikes M. Komu nalezhyt Antarktyda? Tse mozhut vyrishyty kistky liudei / BBC Future, 29 zhovtnia 2018. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-46021291 (accessed 27.02.2019).
5. Kakye strany ymeiut svoy poliarnye stantsyy v Antarktyde? URL: http://www.bolshoyvopros.ru/questions/2294036-kakie-strany-imejut-svoi-poljarnye-stancii-v-antarktide.html (accessed 27.02.2019).
6. Makov V. Ledoruby. Kak deliat Antarktyku y ee resursy / Lenta.ru, 9 yiulia 2013. URL: https://lenta.ru/articles/2013/07/09/antarctica/ (accessed 28.02.2019).
7. Terentev S. (2011). Arktyka y Antarktyka / Knyzhnyi Klub Knyhovek. URL: https://www.yakaboo.ua/arktika-i-antarktika.html (accessed 27.02.2019).
8. Fedchuk A. Stanovlennia ukrainotsentrychnoho pidkhodu u kompleksno-heohrafichnykh doslidzhenniakh Antarktyky / Heohrafiia ta turyzm. URL: http://lgtinfo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=135&Itemid=141&lang=ru (accessed 27.02.2019).
9. Fenenko A. Antarktyka: ustarevshee nasledstvo / RSMD, 3 avhusta 2015. URL: https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/antarktika-ustarevshee-nasledstvo/ (accessed 02.03.2019).
10. Frolova O. U kakoi strany bolshe vsekh poliarnykh stantsyi v Antarktyde / TravelAsk, 2017. URL: http://travelask.ru/blog/posts/10138-u-kakoy-strany-bolshe-vseh-polyarnyh-stantsiy-v-antarktide (accessed 27.02.2019).
11. Shramovych V. Piat istorii pro antarktychnu stantsiiu «Akademik Vernadskyi» / BBC Ukraina, 6 liutoho 2018. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-42958335 (accessed 27.02.2019).